

argumentiert, dass die Schule, die von Arup als »deutsch« bezeichnet wird, eine vorwiegend hermeneutisch-historistische Wissenschaftsauffassung hatte, während die »französische« in seiner Grundanschauung positivistisch war. Die Unterscheidung Arups weist damit auf bedeutende geschichtstheoretische Divergenzen hin, worauf er sicher kaum selbst aufmerksam gewesen ist.

SLUTNING FRA VIRKELIGHED

AF

HENRIK S. NISSEN

Det funktionelle kildesyn har gået sin sejrsgang blandt nordiske historikere i det sidste årti. Det er kommet til udtryk i en række mindre bøger, oftest skrevet med henblik på undervisningen i historisk metode ved universiteterne.¹ Det funktionelle kildesyn har været en forudsætning for mange af drøftelserne på de nordiske fagkonferencer for metode-lærere, hvor man i flere sessioner og under skiftende titelbetegnelser har været beskæftiget med at overveje konsekvenserne af det.

Det har ikke været nogen hurtig og nem sejr, så vist som det funktionelle kildesyn blev fremsat allerede i Kr. Erslevs »Historisk Teknik« fra 1911. Han brugte det eksempel, som generationer af historikere har læst og siden brugt i undervisningen, »hvad Sakse fortæller om Danskes Bedrifter er Beretning, men selve hans Værk er en Lævning fra Valdemarstiden.«² Kr. Erslev flyttede sondringen mellem levning og beretning med ordene, »og tænker man Sagen ret igennem, viser det sig, at den hele Sondring egentlig ikke ligger i selve Kilderne; det er Historikeren, der snart bruger Kilden som Beretning, snart udnytter den som Lævning«.

Det sproglige udtryk, Erslev her gav sit brud med den formelle kildebetragtning, er karakteristisk. Det var ikke foreskrivende, det havde ikke formen: Historikeren skal anvende kilderne på denne bestemte måde. Erslev *beskrev*, hvordan historikerne faktisk bar sig ad. Det var en reflektion over en anvendt metode.

I den videre fremstilling af synspunktet, som Erslev gav i afsnittet »Slutning til Virkelighed« tilføjes næsten intet. Han advarer mod den naivitet at tro, at man direkte iagttager fortidige handlinger, »vi slutter

¹ H. P. Clausen, *Hvad er historie?*, Kbh. 1963; Rolf Torstendahl, *Historia som vetenskap*, Stockholm 1966; Ottar Dahl, *Grunntrek i historieforskningens metode-lære*, Oslo 1967; Sivert Langholm, *Historisk rekonstruktion og begrunnelse*, Oslo 1967.

² Erslev, *Historisk Teknik*, Kbh. 1911, s. 6; H. P. Clausen, *anf. arb.*, s. 75, og parallelt hermed Ottar Dahl om Snorres »Harald Hårfagers saga«, *anf. arb.*, s. 38.

fra Frembringelsens Resultat til selve den frembringende Handling«. Dertil føjer han sin begrundelse for i det hele taget at foretage denne nye opdeling mellem levning (Frembringelse) og beretning: »Men ganske vist er denne Tilbageslutning (fra levning til handling) oftest simple og sikrere, end hvor vi maa bygge paa Vidnets Beretning«.

Når sondringen mellem levning og beretning, som Erslev siger, ikke ligger i kilderne selv, men i historikerens anvendelse af dem, er det klart, at adskillelsen bliver mindre mekanisk. Med det formelle kildesyn kunne historikeren i hvert fald i princippet have to kasser ved sit skrivebord, levninger til højre, beretninger til venstre. Denne sondring var så sejlivet, formodentlig fordi indlæringen og hovedparten af gennemtænkningen af historisk kildekritik i alt væsentlig skete på grundlag af middelalderhistorie eller i hvert fald historie med adskillige hundrede års afstand til vor tid. Her førte det videnskabelige gennembrud i historieforskningen til de mest opsigtsvækkende resultater ved at øve kildekritik mod de episke fremstillinger (beretningerne), hvilket som oftest betød, at man forkastede deres oplysninger. Såvel forkastelsen som opbygningen af ny viden etableredes og begrundedes med en intensiv brug af, hvad man kaldte dokumentmaterialet. De triumfer, den videnskabelige kildekritik her fejrede, kunne forlede (og forledte) til, at man satte lighedstegn mellem dokument, aktstykke (i særlige tilfælde brugtes ordet Diplomer) og det metodiske begreb levning (Überreste) eller Frembringelse, som Erslev foreslog at kalde denne kategori.

En sondring af denne karakter kunne naturligvis foretages ved indledningen af forskningsprocessen. Det voldte i reglen ingen kvaler, hvis man f. eks. beskæftigede sig med et møde af »Rigets bedste mænd«, da at sondre mellem de dokumenter, der var udfærdiget på mødet, og de senere, ofte langt senere, beretninger om, hvad der var sket på mødet. Denne sondring, oprindelig mellem Überreste og Tradition, måtte i indlæringen af kildekritik ved universiteterne og i argumentationen med faghistorikere understreges stærkt, formodentlig fordi dens resultater omstyrtede så veletablerede opfattelser af fortiden.

I Erslevs »Historisk Teknik« skildrer han selv (§ 6), hvorledes han allerede i »Grundsætninger for historisk Kildekritik« (1892) egentlig havde været snublende nær ved det funktionelle kildesyn, idet han havde betonet – hvad alle metodebøger siden har gentaget – at »enhver Beretning naturligvis tillige er en Lævning, og paa den anden Side, at hvor Lævningen indeholder en Beretning, maa denne benyttes og bedømmes som saadan«. Men han var, som han skriver, dengang ikke nået til at drage »den nærliggende Slutning, at Forskellen i Virkeligheden ligger i vor forskellige Maade at benytte Kilden paa«.³

³ Bemærk det sproglige udtryk »enhver Beretning . . . er en Lævning«, der viser det formelle kildesyn, hvor sondringen ligger i kilden.

Der er en hel del i »Historisk Teknik«, der tyder på, at den nærliggende slutning var ret ny for Erslev, da han skrev sin lærebog. Det afsnit, der følger umiddelbart efter (altså § 7), hvor han behandler forskellige inddelinger af kilderne, bl. a. i talende og stumme kilder, er oplysende i så henseende. Han opstiller en sontring, som han mener har metodisk betydning,⁴ men slutter afsnittet med at skrive, at en tvedeling af selve kilderne i praksis er ugørlig. Det er den praktisk arbejdende historiker overfor metodefilosoffen.

At det funktionelle kildesyn var nyt for ham, viser sig måske endnu tydeligere i afsnittene »Slutning fra Frembringelse« (§§ 64–66), hvor de slutninger, som Erslev betegner som såre simple, nemlig slutninger fra frembringelse til handling, af ham selv karakteriseres som uinteressante. Erslev kan nok så meget i det ene afsnit videregive fornemmelsen af at stå bag ved brevskriveren i nedskrivningsøjeblikket: men hvad der virkelig interesserede Erslev (og os) er, »hvad Brevskriveren vilde naa med sit Brev. Det alt Slutninger, hvortil der knytter sig megen Usikkerhed«.

Det er så sandt som det er sagt, men det er ikke meget oplysende om den måde at slutte til virkeligheden på, som knytter sig til at udnytte en kilde som levning. Meget bedre bliver det ikke, når Erslev i samme afsnit omtaler »Dokumenter, hvad man nærmest kan definere som Udtalelser, som Udstederen har tillagt en saadan Vægt, at han ved særlige Forholdsregler har stræbt at sikre dem som netop hans Udtalelse«. Ganske vist er Erslev opmærksom på, at det altså kun er udstederens identitet, der garanteres, ikke dokumentets indhold; men derefter vender han halvvejs tilbage til, at dokumenterne alligevel er sikrere kilder, fordi de ofte har »en retslig bindende Kraft«, de »er ofte ligesom skriftfæstede Handlinger«.

Man kan nok overveje, hvor megen oplysning der i grunden er for læseren med henblik på, hvad det vil sige at slutte fra frembringelse. De umiddelbare slutninger er på den ene side så selvfølgelig, at de er svære at analysere; de er på den anden side uden synderlig interesse. Det, vi egentlig vil vide, er derimod omgærdet med megen usikkerhed. Alligevel kan Erslev begynde næste afsnit; »Slutning fra Beretning« med et credo: »Slutningen fra Beretning er mindre sikker end Slutningen fra Frembringelse«. Hvad det egentlig vil sige at slutte fra frembringelse, og hvorfor han fornemmede dette som sikrere, nåede Erslev ikke frem til i sin lærebog.⁵ Men det afgørende skridt, at flytte sontringen fra materialets art over i historikerens arbejdsproces, var en imponerende præstation.⁶

⁴ H. P. Clausen tilslutter sig dette, men undlader at videregive fortsættelsen hos Erslev; H. P. Clausen, *anf. arb.*, s. 76.

⁵ udover at »en Beretning helt kan være et Foster af menneskelig Fantasi«.

⁶ hvadenten Erslev var alene om det eller inspireret af Harald Hjärne; jf. Knud Fabricius i *Hist. tidsskr.* 10. r. V, s. 399.

Den bliver så meget meget imponerende, når man iagttager, hvor vanskeligt det var (og er) for historikere og historiestuderende at fastholde og udnytte denne landvinding.

I det følgende vil jeg redegøre for min opfattelse af det funktionelle kildesyn. Jeg vil i den forbindelse analysere og gøre brug af de ovenfor nævnte lærebøger i historisk metode og af en del af de artikler, der er fremkommet i de seneste års metodedeбат.⁷ Dernæst vil jeg pege på nogle af de konsekvenser for den historiske metode, som det funktionelle kildesyn må have, både for terminologien indenfor kildekritikken og i metoden i lidt videre betydning. I forbindelse med det sidste vil jeg påpege nogle af de konsekvenser, som efter min mening med urette, er draget af det funktionelle kildesyn.

Selve den overleverede fag-terminologi har utvivlsomt været stærkt medvirkende til at gøre tilegnelsen af det funktionelle kildesyn så vanskelig. Alene ordet »kilde« må, for ikke at forvirre begreberne, have et helt nyt indhold, eller der må findes på et nyt ord til det nye indhold, fordi tanken ustandseligt af den traditionelle sprogbrug ledes hen på noget konkret, fysisk tilstedeværende, f. eks. et stykke papir.⁸ I bestræbelserne på at frigøre sig og læserne fra denne forestilling må forfatterne til metodebøgerne så åbenbart gøre sig særlig umage. Hos Ottar Dahl hedder kapitel III »Historisk materiale«; men ser man i noterne, hedder det samme kapitel »Historiske kilder«. Mon ikke der her er vidnesbyrd om to arkæologiske lag i Ottar Dahls lærebog.

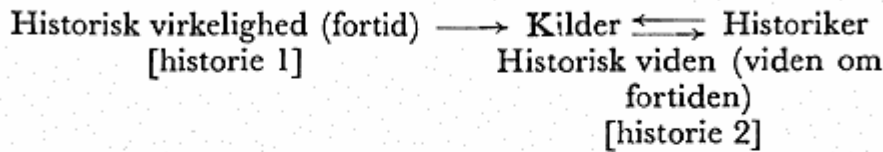
Man kan diskutere nytten af at forsøge at give et velindarbejdet begreb et helt nyt indhold. Forsøget vil ofte mislykkes, og i den historiske videnskab vil det formodentlig medføre, hvis det endelig lykkes, at historikere i fremtiden skal lære sig både den gamle betydning og den nye, samt nogenlunde hvornår og hos hvem den nye betydning slog igennem. Jeg har heller ingen tiltro til, at det skal lykkes at udrydde den dobbelte betydning af ordet »kilde«. Den dobbelte betydning er da, at kilde både betyder det fysiske objekt (herefter kilde i betydning 1 eller bare kilde (1)) og det »noget«, som historikeren bruger til at begrunde sin påstand om fortiden. Det sidste drejer sig om udsagn *om* det fysiske objekt, en påstand *om* en egenskab ved en kilde i betydning 1. Et sådant udsagn eller en påstand er kilde i betydning 2.

H. P. Clausen har formuleret denne dobbelte betydning af ordet i paradoksets form, at en kilde først bliver en kilde, når den møder en hi-

⁷ Der er ikke tilstræbt nogen gennemgang af denne debat.

⁸ Dette naturligvis blot for nemheds skyld. Det beskrevne stykke papir er for de fleste historikere det hyppigst forekommende.

storiker, der bruger den.⁹ Selv i den figur, som han bruger i afsnittet om den historiske forskningsproces:¹⁰

må man faktisk forudsætte begge betydninger af ordet kilde, dels de objekter fra en fortidig virkelighed, der er direkte bevaret, dels det »kildemateriale«, H. P. Clausen omtaler side 66, hvor han igen henviser til figuren, og hvor han skriver, at der »består i udpræget grad en interrelation mellem forskeren og hans kildemateriale«.

Ottar Dahls adskillelse af de to betydninger af ordet er nok klarere, når han på den ene side taler om »kilde« og på den anden side om »kildedata«, »kildeobservation«, som formuleres i udsagn. Det første er da et fysisk objekt, det andet et relationsbegreb.¹¹ For at anskueliggøre det relationelle skriver han, at der er tale om tre led: »en historiker (P), et datum (X) og en hypotese (H). Altså: P bruger X til å prøve (begrunne) H«. Ottar Dahl slutter dette afsnit med, at det »i en viss forstand (er) disse utsagn om egenskaber ved kilderne som historikeren ,bruger'«. Det står mig ikke klart, hvorfor det sidste ord er sat i anførselstegn; det, historikeren bruger til at verificere eller falsificere sine hypoteser med, er udsagn om objekter fra fortiden.¹²

I det anførte om kildeobservation, kildedata viser han, at det ikke er alt, hvad historikeren bruger til at begrunde sin påstand med, som kan kaldes kildedatum. Kun udsagn om bestemte egenskaber eller forhold ved objekter (altså kilder i betydning (1) er lig med kilder i betydning 2).¹³ Dette sidste skal jeg ikke komme nærmere ind på her, blot anføre, at kildedata herved, så vidt jeg kan se, bliver adskilt fra sådanne generelle udsagn, som historikeren anvender som præmis i argumentationen for forklaringshypoteser.¹⁴ »Mennesker behøver mad for at kunne eksistere« o. s. v. Læseren kan selv fortsætte raden af banale eksempler. Vanskelighederne melder sig efterhånden som de generelle udsagn bliver mindre banale.

Som Ottar Dahl i indledningen til sit kapitel om historisk materiale¹⁵

⁹ H.P. Clausen, anf. arb., s. 64.

¹⁰ Sst., s. 53.

¹¹ Ottar Dahl, anf. arb., s. 32-33.

¹² Dette forhold er yderligere bearbejdet i Lorenz Rerup, Omkring historikere-rens databegreb. Festskrift til Povl Bagge, Khh. 1972.

¹³ I radikal form er dette synspunkt fremlagt i Henning Poulsen, Beretningen som kildetype. Studier i historisk metode 7, Oslo 1972.

¹⁴ Jvf. Ottar Dahl, anf. arb., s. 100-101 og 115 f.

¹⁵ Sst., s. 31 med note 3.

anfører, ligger hans opfattelse ganske nær ved Rolf Torstendahls. Faktisk er de nok identiske, idet der ikke er nogen grund til at tro, at Torstendahl vil fastholde, at kun et skrift vil kunne være kilde i den betydning, han anvender ordet: »en skrift som åberopas för en viss uppgift och själv utgör grunden för denne uppgifts autoritet».¹⁶ Om jeg har forstået Rolf Torstendahl ret, er første del af definitionen en enhed. Kilde er ikke lig med »et skrift«, hvorpå der så er hæftet visse kendemærker. Definitionen kunne måske omskrives til »et skrift idet det påberåbes«. Anden del af definitionen er med for at adskille kilder fra fremstillinger, bearbejdelser, d. v. s. at man iflg. Rolf Torstendahls definition ikke fra en kilde kan blive henvist til materialet »bag ved« den. Rolf Torstendahl kæder redegørelsen og argumentationen for sin definition sammen med nogle praktiske overvejelser om rubriceringen af anvendt materiale i fortegnelserne bag i videnskabelige fremstillinger. Jeg skal ikke benægte nytten af en vis fælles systematik på dette område; men det forekommer mig ikke at være det centrale problem. Jeg slutter mig her til det af Göran B. Nilsson¹⁷ fremsatte forslag om at bruge enhedsbetegnelsen »referencer«, og hvis det skønnes praktisk, kan fortegnelsen også gerne, som han foreslår, omfatte referencer, som man ikke refererer til.

Det problem, som er gennemgået i det ovenstående, vil næppe blive løst på anden måde end ved den fortsatte dobbelte betydning og ved den for historikere ikke uvante situation, at et begreb, der ikke er eenfyldigt defineret, formidles til klarere forståelse hos læseren ved hjælp af en længere udredning. Da der ikke melder sig samme associationsmængde for læseren ved brug af fremmedord, kan man eventuelt også jævnligt bruge det engelske »evidence«, som adskilt fra »source-material«, for slet ikke at tale om det af Collingwood så foragtede »authority».¹⁸ Den besværlige udredning af, hvad man forstår ved en kilde, som metodebøgerne ofrer tid og plads på, gennemføres ikke – heller ikke i denne artikel – med det formål at foreskrive, hvordan materialefartegnelsen rettelig bør inddeles. Udredningen skal fungere som fundament under den historiske metode-diskussions klassiker: Sondringen mellem levning og beretning.¹⁹

For at illustrere nødvendigheden af dette fundament kan man endnu en gang trække bemærkningen om Sakse's værk af stalden: »hvad Sakse fortæller om de Danskes Bedrifter, er Beretninger, men selve hans Værk

¹⁶ Rolf Torstendahl, *anf. arb.*, s. 70.

¹⁷ Göran B. Nilsson. Om det fortfarande behovet av källkritik. *Sv. Hist. tidsskr.* 1973, 2.

¹⁸ Nærmere herom nedenfor.

¹⁹ De obligate beklagelser over de helt forkerte associationer, disse ord må vække hos læseren, er i denne artikel forvist til noten. Hvis det letter forståelsen, må læseren gerne indsætte x for beretning og y for levning.

er en Lævning fra Valdemarstiden«. Eksemplet er glimrende til at belyse det, som Erslev allerede havde gjort opmærksom på i »Grundsætninger«,²⁰ men til at belyse det funktionelle kildesyn er det mindre velegnet. Hvis nemlig historikeren er interesseret i en oplysning om Harald Blåtand, er det ingen hjælp for ham at få at vide, at han bare kan lave sin problemstilling om, så det drejer sig om Valdemarstiden i stedet. Eksemplet kan derimod belyse, hvor vanskeligt det er at holde sig til det funktionelle kildesyn, idet Sakse's værk ikke er et kildedatum (kilde 2) men et objekt for iagttagelse (kilde 1). Der kan fremsættes udsagn, påstande om Sakse's værk, eller enkelte dele af det, og disse påstande vil da være kildedata.

Med fundamentet således i orden er det på tide, at jeg fremkommer med min udlægning af sondringen mellem levning og beretning. Jeg mener ikke, at jeg dermed yder noget synderligt originalt bidrag til metoden. Det er snarere, hvis man vil undskylde mig sammenligningen, som med forholdet mellem evangeliet og prædiken, hver præst må lave sin version, men dog håbe, at det er det samme evangelium, han tjener.

Hening Poulsen indfører i sin artikel²¹ betegnelserne handlingsudnyttelse og vidneudnyttelse, hvad der forekommer mig nyttigt. Han skriver om dem, at der ikke er tale om to alternative måder at udnytte historiske data på. Da der i alle tilfælde konkret for os kun foreligger resultatet af handlinger – og i de tilfælde, vi almindeligvis interesserer os for – målrettede handlinger, går vor første slutning ud på, at der er foretaget en bestemt handling. Vor slutning går altså ud på, at det resultat, der ligger her på mit bord – en stenøkse, et stykke papir med skrifttegn o. s. v. – ikke ville have været sådan, hvis ikke denne bestemte handling var foretaget. I visse specielle tilfælde har denne handling bestået i at meddele noget til nogen, til en anden, til offentligheden eller til den handlende selv; men det står fast, at det, vi i første omgang slutter os til, er at der er foretaget en handling af en bestemt slags. Det er dette, Erslev karakteriserede som »Slutning fra Frembringelse«.²²

Sådanne slutninger hviler på en formodning om, at en bestemt slags handlinger giver en bestemt slags resultater. Denne formodning, kan være forkert, så bliver slutningen det også. Jo svagere funderet eller jo mere omstridt den anvendte formodning er, jo svagere d. v. s. mindre tvingende bliver også slutningen. Hvor slutningen fornemmes som sikker, beror det på, at der kun kan dannes een hypotese om forbindelsen mellem handlingen og resultatet. Jo flere alternative hypoteser, der først

²⁰ Se ovenfor, s. 60.

²¹ Henning Poulsen, *anf. arb.*, s. 68.

²² Siden Erslev har historikere krympet sig lidt ved udtrykket 'slutning til virkelighed'. Bedre var det vel at sige 'fra virkelighed til rekonstruktion – og tilbage igen i begrundelsen'.

må elimineres med større eller mindre sikkerhed, jo mere usikker og jo mindre overbevisende bliver slutningen.

Handlingen kan, som ovenfor bemærket, have bestået i noget så specielt som at meddele noget; men det ændrer ikke den principielle – og praktiske – måde at behandle handlingens resultat på. Vi iagttager resultatet, vi fremsætter en påstand om, hvilken handling, der har ligget forud for resultatet. Denne vor påstand skal da være i overensstemmelse med vor hypotese, hvis hypotesen ikke skal forkastes. Om overensstemmelse her skal betyde »identiske med« eller blot »ikke stridende mod« er ikke, for mig at se, afgørende. Vidneudnyttelse består i, at vi fremsætter en påstand om, at meddelelsen står i et ganske bestemt forhold til virkeligheden. Denne påstand er slutning fra beretning. Når slutning fra beretning som tommelfingerregel forekommer mere usikker, beror det på, at en hel række af enkelte påstande om en række fortidige handlinger, der så at sige omgærder den handling »at meddele«, skal være rigtige, før vi kan anse en påstand om det meddeltes forhold til virkeligheden for sandsynliggjort.

Det er det samme, der udtrykkes i Collingwoods artikel, »Historical Evidence«,²³ hvor han leverer sit berømte eksempel, »Who killed John Doe?«. Han giver sit synspunkt den skarpe form, at der i videnskabelig historie slet ikke finder egentlig beretningsudnyttelse sted. Spørgsmålet for den videnskabelige historiker (i modsætning til »scissors-and-paste-historikeren) er ikke, skriver Collingwood, »Er denne meddelelse sand eller falsk?«, men »What light is thrown on the subject in which I am interested by the fact that this person made this statement, meaning by it what he did mean?«. ²⁴ I udnyttelsen af beretninger som evidence er det historikeren, der fremsætter en påstand, ikke på anden hånd, idet han overtager meddelelsen. Hans påstand er autonom, »He makes it on his own authority. And it is this autonomous statement, that is the scientific historian's *starting-point*«. ²⁵

Når Erslev som argument for usikkerheden ved udnyttelsen som beretning brugte, at der kunne være tale om ren fantasi, kan vi betragte en påstand om fantasiudfoldelse som en ekstrem alternativ hypotese om forbindelsen mellem resultatet (meddelelsen) og handlingen. Fantasiudfoldelsen kan være en af de handlinger som omgærder handlingen »at meddele«. En sådan alternativ hypotese må elimineres, for at vi kan udnytte det meddelte; deraf reglen om to uafhængige, samstemmende beretninger. Den øvrige række af påstande, hvis holdbarhed må sikres inden vidneudnyttelsen, er identisk med den for historikere velkendte kritik af beretningen, der består i at etablere viden om ophavssituationen og ophavsmand.

²³ R. G. Collingwood, *The Idea of History*, Oxf. 1946, paperback 1970, 249 ff.

²⁴ *Sst.*, s. 275.

²⁵ Min kursivering.

I de færreste tilfælde af almindeligt historisk arbejde er hovedparten af arbejdet med at eliminere alternative hypoteser med i fremstillingen af argumentationen. De mindst sandsynlige hypoteser bliver vel ikke engang bevidste for historikeren. De er afvist »på forhånd«. Det er på grund af alt dette implicitte, at forfattere til bøger og artikler om metode løber ind i vanskeligheder, når de vil eksemplificere deres overvejelser. De griber da ofte til konstruerede eksempler, som historikere har vanskeligt ved at genkende fra deres daglig arbejde. (C. G. Hempels frostsprængte bilkøler er et sådant eksempel).²⁶ Lad mig alligevel prøve med et eksempel, der nok er konstrueret, men dog skulle være genkendeligt.

Hypotesen er, at dette brev er skrevet af N.N. Som kilde (i betydning 1) har vi brevet, forsynet med underskrift. Første påstand om objektet for iagttagelse er, at underskriften ligner andre underskrifter fra N.N.s hånd. Der er en række påstande at gøre til afvisning af alternative hypoteser, f. eks. at det benyttede papir og blæk er af den type, som var til rådighed på N.N.s tid og sted o. s. v. Der kan langt om længe opstilles hypotese 1: Underskriften er N.N.s, og hypotese 2: Underskriften er en forfalskning.

En erfaring, der i sikkerhed ikke afviger fra mange andre erfaringer, historikere benytter i begrundelser, lyder: Forfalskede underskrifter forekommer kun i meget sjældne tilfælde. Hypotese 1 er langt mere sandsynlig end hypotese 2. Vi slutter nu fra en række påstande om en konkret foreliggende observationsgenstand til en handling, nemlig at N.N. underskrev brevet. Endelig er vi i stand til at gå over til vidneudnyttelsen, idet vi drister os til den påstand, at når N.N. underskrev brevet, var det for at »meddele« modtageren, at brevet var skrevet af ham. (Sekretærhjælp eller tvangssituation ikke inkluderet i overvejelserne). Noten i en almindelig fremstilling, hvor teksten lyder: »N.N. skrev da et brev til P.P.« kan være »P.P.s arkiv, pakke A (RA)«.

Eksemplet kan også bruges til at illustrere det futile i det formelle kildesyn. Hvad var brevet, beretning eller levning? Det kan yderligere vise, at sontringen mellem slutning fra levning og slutning fra beretning ikke nødvendigvis er så skarp: Hvad er underskriften, beretning (nemlig fra N.N. til modtageren) eller levning (grundlag for slutning til, at N.N. udførte den handling at underskrive brevet). Det kan med andre ord illustrere, at vidneudnyttelsen er en særlig form for handlingsudnyttelse.

Endelig kan eksemplet anvendes til at vise, at der er hele tre niveauer eller planer i forståelsen af begrebet kilde. Første plan er det umiddelbare, et brev; 2. plan er en del af kilden, et kildeelement eller et aspekt

²⁶ Carl Gustav Hempel, *The Function of General Laws in History*, *The Journal of Philosophy* vol. 39, 1942, s. 35-48.

af kilden, her f. eks. underskriften. 3. plan er et udsagn om objektet for iagttagelsen, altså påstande om 2. plan. Allerede i overgangen fra første til andet plan er historikeren aktiv ved at komme med udsagn om kilden, f. eks. at den kan deles op, at den har forskellige aspekter.

Mange misforståelser i metodediskussioner kunne undgås, hvis man klart redegjorde for, hvilket plan man opererer på. Så vidt jeg kan se, er det en sådan forveksling eller sammenblanding af planerne, der foregår i H. P. Clausens (og Ottar Dahls) redegørelser for betegnelserne normativ og kognitiv, som Povl Bagge med rette sætter spørgsmålstegn ved i sin anmeldelse af H. P. Clausens bog.²⁷ Begreberne normativ kilde og kognitiv kilde optræder nemlig hos H. P. Clausen (og i mindre grad hos Ottar Dahl) både på første og andet plan. Der tales somme tider om normative elementer eller aspekter af en kilde og derefter om, at »en lov vil være en karakteristisk normativ kilde«. Endelig gives der praktiske anvisninger på, at kun fortidsrettede kognitive kilder kan benyttes som beretning, mens fremtidsrettede kognitive kilder og fortids- og fremtidsrettede normative kilder kun kan benyttes som levning. Denne anvisning er i bedste fald kun værd at følge, hvis der arbejdes på 2. plan og 3. plan, idet der er tale om, at der fremsættes påstande om dele af eller aspekter ved kilden (i betydning 1).

Göran B. Nilsson har i sin artikel foreslået den definition af levning, at det er en »källa, som uppfyller närhetskravet till 100 %« og en berettende kilde »källa, som inte uppfyller närhetskravet till 100 %«.²⁸ Levning er da, som han skriver »det förflutna som direkt kan iakttas efter identifikationen, en omskrivning av identifikationens resultat«. Han tager det forbehold, at han er ganske klar over, at identifikationen ikke er et problemløst foretagende. Det tør siges. Rent bortset fra det, forekommer begrebet »100 % nærhed« ikke videre oplysende.

Efter at have stillet kravet om nærhed i tid og rum, modificeres glæden over direkte at kunne iagttage fortiden. Göran B. Nilsson må konstatere, at hvor ræsonnementet skal tilbagelægge vejen fra handlingen (f. eks. et løfte) til besvarelsen af spørgsmålet, om løftet var oprigtigt ment, bliver resultatet alligevel usikkert. Men det er ikke et problem, der er specielt for historikere. Der er tale om nogen tidsafstand, der skal overvindes; tvært imod har vi i behandlingen af fortidige løfter den fordel, at vi kan bruge opfyldelsen eller ikke-opfyldelsen som indicium for oprigtigheden eller det modsatte. Hvis løftet ikke blev holdt, er uoprigtigheden blot een af de mulige hypoteser.

Denne usikkerhed med hensyn til at slutte fra løfte til oprigtighed, eller parallelt fra andre handlinger til motiv m. m. fører Göran B. Nils-

²⁷ Hist. tidsskr. 12. r. 2, s. 149 ff.

²⁸ Göran B. Nilsson, anf. arb., s. 183 f.

son til at opdele levninger i sikre og mindre sikre levninger. Men det er fravigen af hans eget princip om 100 % nærhed. Han kan jo hverken i fortiden eller nutiden overvinde den afstand, der er mellem den ydre handling (afgivelse af et løfte) og den handlendes sindsstemning (oprigtighed eller uoprigtighed). Det, der her er tale om, er ikke slutning direkte fra frembringelse til motiv, men fra frembringelse til handling og *derfra* til motiv. Iøvrigt indfører Göran B. Nilsson som kriterium for sondringen mellem sikre og usikre levninger, om kilden kan »göra anspråk på att vara källa«. Hvis materialeproducenten blot har haft en teoretisk mulighed for at binde historikeren noget på ærmet, er det en usikker levning. (Som altid når svenskerne følger sig i nød, graves Karl XII's afsjælede legeme frem, her som eksempel på ,en sikker levning').

Denne distinktion ligger, så vidt jeg kan se, tæt op ad Rolf Torstendahls mellem udnyttelse af beretning og kvarleva.²⁹ Sondringen er nyttig som en første kontrol med ens eget ræsonnement. Overvejelserne omkring sondringen mellem sikre og usikre levninger fører Göran B. Nilsson tæt på konstateringen af, at udnyttelsen som beretning er en særlig måde at udnytte en usikker levning på.³⁰ Göran B. Nilssons krav om 100 % nærhed vil jeg tillade mig at »oversætte« til, at der kan dannes en og kun en hypotese om, hvorledes den handling (begivenhed) var beskaffen, som resulterede i det objekt, der foreligger til observation. Det er sjældent forekommende, så sjældent at det absolutte krav er unyttigt i det praktiske arbejde. Men denne opfattelse har den fordel, at den er relativ, at den så at sige har sin egen målestok indbygget, nemlig den tidligere nævnte: Jo flere alternative hypoteser der skal elimineres, jo mere usikker er slutningen. Jo mere usikkerhed, der på sin side knytter sig til elimineringen af en eller flere alternative hypoteser, desto mere usikker bliver slutningen.

Som nævnt kan der være en vis distance mellem metodiske ræsonnementer og det, historikere oplever i deres daglige arbejde. Det er banalt, men derfor ikke mindre rigtigt, at forklare dette forhold med, at det netop kun er de allervanskeligste tilfælde af konfrontation mellem hypotese og materiale, der kræver raffinementet i historisk metode. Dette forklarer igen, at amatørers arbejde ikke kun er en opremsning af fejlagtige påstande. Kildekritikken er, som ofte sagt, en systematisering af sund fornuft, og sund fornuft er ikke forbeholdt historikere. Kildekritikken – også i dens mere håndfaste udførelse – fungerer som en slags for-

²⁹ Rolf Torstendahl, *anf. arb.*, s. 81, Historikeren kan vælge »mellan att acceptera materialets (– andra personers) historiska påståenden (beretningsudnyttelse) och själv formulera sådana«, altså sådanne, som materialet ikke selv fremsætter.

³⁰ Göran B. Nilsson, *anf. arb.*, s. 185 note 4, hvor G.B.N. alligevel med henvisning til Ottar Dahl opstiller et skel, baseret på normativt og kognitivt indhold i kilden.

sikring mod bestemte fejltagelser. På samme måde vil det være vanskeligt om ikke umuligt at påvise, at det funktionelle kildesyn bevirker bedre, mere slidstærke resultater i konkret historisk forskning.

Det beror på, at historikere følger det funktionelle kildesyn i deres praktiske arbejde i langt de fleste tilfælde – også ganske uden at vide det, mens historikere, der i tale og skrift og undervisning forfægter det funktionelle kildesyn, også en gang imellem selv falder igennem og tager dogmatisk, formelt fat på deres kilder.

Det beror også – og det er blot den anden side af samme konstatering – på, at metodiske overvejelser, når de er bedst, går ud på at beskrive, hvad historikere faktisk gør, ikke med spekulative forskrifter for, hvad historikere burde gøre. Den typiske historisk metodiske overvejelse starter med spørgsmålet: Hvorfor virker denne argumentation mere tvungende end den anden?

Det funktionelle kildesyn har dog formodentlig to felter, hvor det i det praktiske arbejde viser sig det formelle kildesyn overlegent. Det første er, at historikeren spares for det unyttige arbejde med at klassificere sit materiale efter inddelinger, som ikke er instrumentelle. Spørgsmålet om den foreliggende kilde er »aktstykke« eller et »dokument« lades frimodig ubesvaret. Den anden mulige fordel er, at historikeren tvinges til i højere grad at gøre sig bevidst, hvad det er han spørger om. Det bevidste og præcise spørgsmål er jo hele grundlaget for det funktionelle kildesyn.

Den klare bevidsthed om, hvad det er der spørges om, betegnede jeg nu som en *mulig* fordel. Det betyder ikke, at jeg nu skal fragå, hvad jeg har skrevet ovenfor, men at jeg som lovet vil sætte spørgsmålstegn ved en af de konsekvenser, man har draget af det funktionelle kildesyn: Det religiøse forhold til Den Overordnede Problemstilling, der som støvskyen om dagen og ildsøjlen om natten leder historikeren gennem orkenen.

Det er blevet almindeligt åndeligt fragtgods, at problemstillingen styrer heuristikken, begrebsdannelsen o. s. v. Da heller ikke mange tør benægte, at problemvalget er en relativ fri affære, d. v. s. det sted i forskningsprocessen hvor subjektiviteten i alle tilfælde har størst råderum (bevar's påvirket af arv og miljø, klassesilhørsforhold m. m.) så må konsekvensen være, at ganske meget af den historiske forskning bliver en personlig sag, den bliver subjektiv. Så galt er det ikke; det bliver en inter-subjektiv sag, fordi dem vi skriver for, vore fagfæller er påvirket af samme miljø o. s. v. og altså finder de samme problemer interessante.³¹ Den side af spørgsmålet vil jeg imidlertid lade ligge. Påstanden om at

³¹ En meget spændende artikel om dette emne har Berge Furre gemt bort i en bog med titlen: Pædagogisk Periferi – noen sentrale problemer, Oslo 1973.

historien og andre samfundsvidenskaber er den rene subjektivismen dukker op med regelmæssige mellemrum. I nogle tilfælde er påstanden udsprunget af alvorlige refleksioner f. eks. i forbindelse med historiografiske studier. I andre tilfælde vil det måske vise sig at være en frugtbar hypotese om dette forhold, at påstanden kommer fra dem, for hvem nogle videnskabelige resultater er ubelejlige, eller som ikke selv vil have ulejlighed med underbygge deres påstande med empiriske undersøgelser.

En anden side af problemet med den overordnede problemstillingens overordentlige betydning er etableringen af forbindelsen med empirien. Tilsyneladende er det slet ikke noget problem. Det drejer sig blot om at aflede et hypotesehieraki, nærmest af form som en slægtstavle. Formlen bliver sådan noget som: For at besvare spørgsmålet A må jeg først besvare spørgsmålene B og C, hver af disse afføder igen deres underspørgsmål o. s. v. indtil konstruktionsarbejdet ender med sådanne spørgsmål, der direkte lader sig konfrontere med påstande, der beskriver det historiske materiale. Spørgsmålene må under arbejdet »oversættes« trin for trin til hypoteser.

Af og til kan konstruktionen af et hypotese-hieraki nå en sådan grad af raffinement, at man kan sige, at hvis denne »under-hypotese« er korrekt, så ligger der muligvis i det bestemte arkiv et brev af det bestemte indhold. Finder man brevet med det forventede indhold, er det godt, og man har fået en replik til dem, der hævder, at historien ikke er en videnskab, fordi den ikke foretager eksperimenter og ikke kan forudsige.³² Finder man ikke brevet, må man savne denne bekræftelse af hypotesen; men den er naturligvis ikke falsificeret.

Men finder man nu et brev med et andet indhold, hvad så? Ja, hvis man er en trofast sjæl, der holder fast ved sin overordnede problemstilling, så lader man brevet ligge, for det kan ikke bidrage til arbejdet med under-hypotesen, og det vedrører altså ikke den overordnede problemstilling. Selvfølgelig gør man ikke det, man læser med interesse, for måske kan brevet vise en, at der var helt uventede faktorer, som var virksomme i den tid og den personkreds, man er optaget af at undersøge. Er man særlig heldig, antyder brevet, at hele hypotese-hierakiet og måske endog den overordnede problemstilling ikke har fået fat i det, som nu viser sig at være centralt.³³

En gennemlæsning af metodelæreboernes afsnit om problemformulering viser, at det er netop denne proces, de forsøger at skildre. Der

³² Jeg er ganske klar over det tvivlsomme i denne replik, men de, som er optaget af at bevise historiens uvidenskabelige karakter, skulle nok få nogen tid til at gå med at finde ud af det.

³³ 'centralt' skal både forstås i forhold til historikerens egen tid, hans egen situation og i forhold til den skildrede periode. Det sidste er nok i de senere år blevet undervurderet.

lægges i det ene afsnit vægt på forskerens problemformulering, i næste afsnit fremhæves, at den ustandselig må ændres under indtryk af arbejde med kildematerialet. Hvis det sidste er rigtigt – hvad det naturligvis er – hvor bliver så problemstillingens afgørende indflydelse på heuristik og begrebsapparat af? Göran B. Nilsson behandler i sin artikel også dette problem. Han bruger udtrykkene, ideologisk og deskriptiv historieskrivning noget nær i den betydning, som jeg vil kalde at gå nedad eller opad i hypotese-hierakiet, nedad fra den overordnede problemstilling mod kildematerialet eller opad fra arbejdet med materialet mod den overordnede hypotese eller sammenfatning.

Den interessante historieskrivning befinder sig til stadighed i spændingsfeltet. Hvis historikeren kun går nedad, bliver han enøjet eller måske helt blind for den studerede periodes specifikke træk og dens selvforståelse. Hvis han kun går opad fra materialet, bliver han et viljeløst offer for kilderne. I anmeldelser vil det ofte blive betegnet, at forfatteren »ikke har gjort sig fri af sit materiale«.

De to ekstremer findes ikke. Hvad der kan forlede til at tro, at det ene ekstrem, nedad fra problemstillingen, er nærmest det ideale, og det andet ekstrem en form for helligbrøde, er flere forhold. For det første har metodebøgerne (og undervisningen efter dem) i nogen grad måttet polemisere imod troen på, at kildematerialet selv skrev historien.

For det andet at indledningerne til historiske afhandlinger ofte har været skrevet med det formål at vildlede læseren med hensyn til, hvordan forskningsprocessen er forløbet. Indledningen skrives som bekendt til sidst; det er nemlig (forhåbentlig da) den eneste måde at sikre sig, at spørgsmålene bliver bevaret i afhandlingens konklusion. Først finder man ud af, at faktor A var afgørende i det undersøgte forløb, så skriver man i sin indledning (om i futurum, imperfectum eller perfectum er ligegyldigt) at det har været formålet at søge at belyse, om faktor A var afgørende. Den naive læser tror da, at forskeren hele tiden har haft faktor A's indflydelse i tankerne.

En mere ærlig indledning (og sådanne skrives også) ville fortælle læseren, at forskningsprocessen var begyndt med spørgsmål a. Det viste sig at være for banalt, det blev besvaret på 10 minutter. Svaret inspirerede imidlertid til spørgsmål b. Trods ihærdig søgen viste det sig ikke muligt at skaffe relevant materiale, men under søgningen fandt man et tentativt 'svar' på et spørgsmål c. Da besvarelsen af spørgsmål c virkelig tydede på lidt af en sensation, satte man c i centum og lod spørgsmål a og b forsvinde i noterne. En sådan indledning (og kæden af spørgsmål er som oftest adskilligt længere) ville være mere ærlig; men den ville ikke se nær så begavet ud, for når forskningsprocessen er overstået og der ligger et resultat, læseligt for almenheden, så kan enhver sige sig selv, at a er banalt, b umuligt at besvare, men c helt centralt.

I parentes bemærkes, at den afgørende risiko ved centralisering af forskningsbevillinger i forskningsområderne, efter min mening, ikke ligger i, at dette rådsaristokrati vil pleje deres interessefelter,³⁴ det ville jeg nemlig finde i sin orden, men at bevillingssøgerne lærer sig at servere smarte problemstillinger, som de derefter føler sig forpligtet til at holde fast ved.

Der er endnu en faktor, der har medvirket til at gøre den overordnede problemstilling sakrosankt. Det er afsmitningen fra de andre samfundsvidenskaber, måske specielt sociologien og specielt i den form, der indebærer brug af spørgeskemaer. I en sådan forskningsproces er det nemlig nødvendigt på forhånd at tænke hele forløbet igennem. Når spørgeskemaerne er afleveret på posthuset til besørgelse, eller når interviewerne er instrueret, er der ingen mulighed for at ændre problemstilling. Det indledende skrivebordsarbejde bliver enormt vigtigt, men det må også foretages uden korrigerende indslag fra empirien.

Historisk forskning, der arbejder med massedata, evt. ved hjælp af edb, er i næsten samme situation; ikke principielt, for grundmaterialet bliver ikke ændret af at blive spurgt, det kan spørges igen, men reelt på grund af omkostningerne ved ny indkodning. Et lærerigt (og lykkeligt) eksempel er Kristian Hvidts disputats om den danske oversøiske emigration.³⁵ Godt 150.000 emigranter er kodet ind og fordelt efter køn, alder, civilstand, beskæftigelse, udvandringstidspunkt m. m. Hvad Kristian Hvidt ville vide måtte han spørge om på forhånd. Hans centrale spørgsmål, hvorfor rejste de og hvorfor i disse emigrationsbølger på netop disse tidspunkter, bliver besvaret væsentligst med en redegørelse for konkurrenceforholdene mellem de transatlantiske rederier o. lign. Såvel massedatabehandlingen som analysen af konkurrencen på atlantruterne bringer interessante resultater, men afhandlingens kvalitet er væsentligt større, fordi den overordnede problemstilling *ikke* var en fasttømret, færdig formulering: Hvordan påvirkede køn, alder og erhverv etc. tendensen til at emigrere? Problemstillingen var et initialspørgsmål: Hvorfor rejste de?

Jeg skal fremdrage endnu et eksempel, fordi det explicit lægger argumenter frem for det synspunkt, der plæderes for. Knud Larsens artikel, »Regeringskrisen 1922 – Forløb og fortolkning«³⁶ eksemplificerer i anden del forskellige synspunkter, der hver for sig³⁷ lader sig bruge til fortolkning af regeringskrisens forløb, dens årsager og de faktorer, der gjorde sig gældende. Han illustrerer det på tre niveauer, personniveau, under

³⁴ Meningen med dette ord er ikke identisk med »interesser«.

³⁵ Kristian Hvidt, *Flugten til Amerika, eller Drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868–1914*, Århus 1971.

³⁶ 'Historie', *Ny r. X*, s. 562–631.

³⁷ men iflg. Knud Larsen ikke som kombination eller i forlængelse af hinanden.

en partistrategisk synsvinkel og, hvad han med et udtryk, der forekommer vagt, når det som her gengives isoleret, »den almindelige politiske situation«. Knud Larsen anvender disse eksemplificeringer til at påpege det mangesidige i politisk historie, for som han eksempelvis skriver: »En strategisk gentænkning³⁶ af krisen vil altid give til resultat, at de strategiske momenter fremhæves, og at andre momenter trænges i baggrunden . . .«. ³⁹

Ja vist! Et hvilket som helst perspektiv vil fremhæve visse momenter på andres bekostning. Det gælder hvad enten det anlægges explicit – f. eks. for at afprøve et analyseskema eller en model – eller det anlægges implicit, måske helt uafvidende. Netop, vil man indvende, den overordnede problemstilling, den på forhånd fastlagte og siden fastholdte tese vil gøre det lettere for læseren at vide på forhånd, hvilke momenter, der er fremhævet, og hvilke der er underspillet eller helt udeladt. Det første er rigtigt, det andet ikke. Hvor skulle læseren hente oplysning om, hvilke momenter der ikke er med i fremstillingen? Læseren er bundet til de elementer, der fremlægges og til den sammenhæng og kun den, som forskeren har lagt til grund for sit arbejde.

Dette sidste finder jeg væsentligt. Det er almindeligt accepteret, at historikeren lader sig inspirere af sin tids problemer til at anlægge netop den synsvinkel på stoffet, der dels forekommer ham interessant, dels giver ham mulighed for at bidrage med andet end det, som en mere detaljeret kildegranskning eller fremdragelse af nyt materiale bringer til veje. Den mulighed er læseren afskåret fra i samme grad, som resultatet alene fremlægges som svar på den overordnede problemstilling, med udeladelse af alle »uvedkommende« momenter. Det kan være en intellektuel nydelse at læse en sådan »stramt« gennemført analyse; men der mangler den intellektuelle stimulans til selv at sætte fortællingen – i sin helhed eller dens komponenter – ind i én sammenhæng, som forskeren ikke havde tænkt, men som *læserens* situation, hans tids problemer inspirerer *ham* til.

³⁶ Man sporer her en påvirkning fra Collingwood.

³⁹ Knud Larsen, anf. arb., s. 625.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Unterschied zwischen der formalen und der funktionellen Auffassung des Quellenbegriffs zeigt sich vor allem in der Sonderung zwischen Tradition (die Quelle als Bericht) und Überrest. Der formalen Auffassung nach ist es die Quelle selbst, die sich als Bericht (Tradition) oder als Überrest dem Forscher zur Verfügung stellt; die Sonderung liegt in der Quelle. Die funktionelle oder instrumentelle Auffassung wurde in Dänemark zum ersten Mal von Professor Kristian Erslev in seinem kleinen Lehrbuch, »Historisk Teknik« (Kbh. 1911) dargestellt. Er exemplifizierte seine Gedanken mit folgendem: »Was Saxo (Grammaticus) von den Taten der Dänen erzählt, ist Bericht, sein Werk aber ist ein Überrest von der Zeit der Valdemaren.« Die Sonderung liegt nicht in der Quelle, sondern in dem Gebrauch, die der Historiker von ihr macht.

In den letzten Jahrzehnten hat das neuerwachte Interesse für Methodenfragen in der Geschichtswissenschaft auch dazu geführt, dass die Diskussion sich mit dem Konsequenzen der funktionellen Auffassung beschäftigt hat, sowohl in mehreren Lehrbüchern geschichtlicher Methode als auch unter den jährlichen Konferenzen der Methodelehrer der nordischen Universitäten.

Dieser Aufsatz versucht erstens den Quellenbegriff zu definieren. Es wird die Meinung verfochten, dass das Wort mindesten zwei verschiedene Bedeutungen haben muss, erstens der konkrete Gegenstand der Observation, zweitens die Aussage des Historikers, wenn er eine Eigenschaft oder einen Aspekt des Gegenstands beschreibt.

Anknüpfend an die Aussage Kr. Erslevs, dass jeder Bericht auch ein Überrest ist, wird weiter behauptet, dass der Ausgangspunkt jeder Anwendung von Quellen darin genommen werden muss, dass die Quelle ein Erzeugnis, ein Resultat menschlicher Handlung ist. Der Historiker schliesst von dem Resultat auf die Handlung. Je mer verschiedene Handlungen, der vorliegende Gegenstand als Resultat gehabt haben kann, desto mehr verschiedene Hypotesen müssen eliminiert werden, um einen sicheren Schluss zu ziehen. Dann und wann hat die Handlung darin bestanden etwas zu erzählen, m. a. W. einen Bericht zu schreiben. Das ändert nichts an dem Prinzipiellen, dass es sich um eine Handlung in der Vergangenheit dreht.

Die Sonderung zwischen Bericht und Überrest besteht darin, dass der Bericht ein Sonderfall von Überrest ist. (Wgl. auch Collingwood, *The Idea of History*, Oxford, paperback 1970, s. 275).

Es ist oft betont worden, dass es der funktionellen Quellenauffassung nach, die Fragestellung des Historikers ist, die die entscheidende wird, ob es sich um eine Schlussfolgerung von Bericht oder Überrest handelt (wie auch das genannte Beispiel Kr. Erslevs). Das gilt vielleicht, wenn es sich um die unmittelbare Gegenüberstellung von Hypotese und empirisch hervorliegendem Material han-

delt. Der Aufsatz stellt die Frage, ob diese Betonung – die in der geschichtlichen Kleinkunst notwendig ist – nicht dazu geführt hat, dass der übergeordneten Problemstellung in der Geschichtswissenschaft ein all zu sakrosankter Platz zugeteilt ist.